

Глава 32. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКЗИТ-ПОЛІВ

Проведення екзит-полів стало невід'ємною складовою виборів і певною мірою розглядається як показник політичної культури і демократизації суспільства. Заборона проводити екзит-поли є одним із індикаторів відсутності свободи. Американський соціолог Поль Лавракас у статті з характерною назвою «Чому наша демократія потребує точних національних екзит-полів» пише про те, що екзит-поли пояснюють, чому різні групи виборців голосували певним чином. Це робить право на керування країною («мандат») більш зрозумілим і підвищує легітимність виборів. Екзит-поли викликають велику цікавість у суспільстві, вони жваво обговорюються в засобах масової інформації і стають головною подією після закриття виборчих дільниць під час телевізійних передач, коли ще немає офіційної інформації про результати голосування. З іншого боку, розходження результатів екзит-полу з підсумками виборів викликає дуже багато суперечок і може мати драматичні наслідки як для соціологів, так і для країни в цілому.

32.1 Визначення й функції екзит-полу

ЕКЗИТ-ПОЛИ - ЦЕ ЕКСПРЕС-ОПИТУВАННЯ В ДЕНЬ ВИБОРІВ, У ХОДІ ЯКОГО ІНТЕРВ'ЮЄРИ ОПИТУЮТЬ ВИБОРЦІВ, ЩО ПРОГОЛОСУВАЛИ, ВІДРАЗУ ПІСЛЯ ЇХ ВИХОДУ З ВИБОРЧИХ ДІЛЬНИЦЬ. МОЖЛИВІ функції екзит-полів полягають у наступному:

1. **Прогнозування результатів голосування в день виборів.** Мова йде про те, щоб якнайшвидше, до офіційних підрахунків, одержати попередні результати виборів і оприлюднити їх за допомогою засобів масової інформації на телевізійних шоу. Тому часто саме ЗМІ фінансують екзит-поли.

2. **Аналіз електоральної поведінки,** а саме опис моделей підтримки виборцями партій, кандидатів та проблем вибору. Екзит-пол дає можливість одержати більш точну інформацію про електорат, яку важко одержати з інших джерел. Так, результати виборів у силу анонімності, дають інформацію тільки про те, хто переміг і за рахунок яких регіонів країни. А в екзит-полі можна одержати соціально-демографічний профіль учасників голосування і електорату певних кандидатів чи партій, відомості про процес ухвалення рішення, думку про об'єктивність процедури голосування, тощо, набагато точніше, ніж за звичайних опитувань.

3. **Підтримка подальших наукових досліджень.** Деякі особливості екзит-полу створюють унікальні можливості для подальших наукових досліджень. Найбільш затребуваними є доступ до «дійсних виборців» та можливість точної оцінки похибки вибірки.

Визначення того, чи є потенційні виборці дійсними учасниками голосування, є однією з основних проблем електорального прогнозування. Так, передвиборчі опитування зазвичай включають думки людей, які можуть і не брати участі у виборах або змінити своє рішення до виборів. Пост-виборчі опитування теж можуть бути ненадійними через вплив факторів соціальної бажаності. Оскільки участь у виборах є соціально схвальною поведінкою, то респонденти схильні завищувати свою участь у голосуванні. Крім того, у пост-виборчих опитуваннях спостерігається так званий «ефект переможця», коли більше людей схильні повідомляти про свою підтримку на виборах кандидата, який переміг. Під час екзит-полу відбувається опитування людей, які дійсно взяли участь у голосуванні і ще до оприлюднення офіційних результатів, тому результати екзит-полів очищені від подібних впливів.

Інша перевага екзит-полу полягає у можливості швидкої верифікації вибіркового даних шляхом порівняння із розподілом по всій генеральній сукупності (результатами

виборів). Зазвичай у інших опитуваннях громадської думки така нагода випадає рідко. Ця особливість екзит-полів сприяє проведенню різноманітних методичних експериментів. Наприклад, якщо випадковим чином поділити вибіркову сукупність на дві рівнозначні частини, і в кожній з них варіювати методологію збору даних (звернення до респондента, опиту-вальник, характеристики інтерв'юерів, тощо), то можливо оцінити, які методичні рішення сприяють більшій точності прогнозу.

Зазвичай, названими функціями й обмежується використання екзит-полів у країнах з розвиненими демократичними традиціями. Недовга історія проведення екзит-полів у пострадянських країнах, у тому числі й Україні, показала, що головною мотивацією для проведення екзит-полів є саме не ці функції, а контроль за ходом виборів і використання екзит-полів як інструменту ведення передвиборчої кампанії. Тому екзит-пол найчастіше фінансували фонди, посольства й політичні партії.

4. Громадський контроль за ходом виборів. Великі розбіжності між результатами виборів і методологічно правильно проведеним екзит-полем дають підстави для підозр у фальсифікації результатів виборів. Тому проведення екзит-полів деякою мірою є свідченням демократизації й розвиненої політичної культури в суспільстві.

Відповідно до загальних етичних принципів дослідження, викладених у рекомендаціях WAPOR*, «Екзит-поли, здійснювані заради громадської потреби, мають бути безсторонніми та безпартійними. Екзит-поли — це наукові дослідження, що проводяться заради накопичення даних та розповсюдження інформації щодо електоральних результатів. Вони не є засобами партійної пропаганди». Попри це, існує також політ-технологічне використання екзит-полів. Насамперед, мова йде про фальсифікацію результатів екзит-полів або про публікацію даних взагалі без проведення екзит-полу для обґрунтування наступних фальсифікацій результатів виборів при авторитарних режимах. Можливе використання екзит-полів у цьому контексті також полягає у корекції роботи штабів у день виборів (наприклад, стимулювання приходу виборців у регіонах, що голосують за дану партію, де низька явка), оприлюднення вигідних результатів екзит-полів до закінчення голосування (в Україні заборонена публікація даних соціологічних досліджень за два тижні до виборів та в день виборів до закінчення голосування, але результати екзит-полів з'являються в персональних блогах журналістів Інтернет-видань, а також у закордонних ЗМІ, переважно російських).

32.2 Історія виникнення методу екзит-полу

Екзит-пол є відносно новим методом проведення досліджень. Передісторія екзит-полу почалася в 40-х роках ХХ ст. у США, коли під час виборів у Денвері, штат Колорадо, були опитані виборці за межами виборчих дільниць*. Однак перспективи методу були тоді неочевидні, переважно через те, що на той час ані дослідницька, ані медіа індустрія не були досить розвинені. У 50-і роки головною інформаційною базою для журналістських прогнозів були результати голосування ключових регіонів на попередніх виборах.

В 60-х роках великі американські телевізійні мережі почали вкладати значні ресурси у збір електоральної інформації для передбачення результатів виборів.

У 1962 році С В5 разом із компанією Льюїса Харіса та ІВМ передбачили тринадцять переможців у сенаторських та губернаторських виборах, що відбулися в семи штатах. Ця оцінка ґрунтувалася на даних реальних виборчих бюлетенів, а не на даних опитування. Особливість підходу полягала в тому, що бюлетені бралися не на всіх дільницях, а на виборчих дільницях, випадково відібраних у кожному штаті. Це давало можливість провести розрахунки набагато швидше, ніж для усіх дільниць. Відбір виборчих дільниць та передача даних до головного комп'ютера були новинкою, яку назвали «швидким підрахунком». Переможця виборів можна було визначити тільки після

закриття виборчих дільниць і підрахунку голосів, але набагато раніше, ніж оприлюднювалися офіційні результати виборів. Цей метод передував виникненню екзит-полу.

В 60-х роках ХХ ст. дослідницькі компанії також опрацювали інший метод оцінки результатів виборів. Замість того, щоб лічити реальні голоси, що були віддані за того чи іншого кандидата на виборах, виборців опитували при виході з виборчих дільниць. Цей підхід, який став пізніше широко відомий як «екзит-пол», дозволив репортерам дізнатися про результати виборів іще до закриття виборчих дільниць. Цей метод у США називають «опитування в день виборів» та «вуличне опитування», а у Великобританії – «опитування того ж дня».

Спочатку екзит-поли мали вузько регіональний масштаб. Так, у контексті виборів губернатора в Кентуккі у 1967 році телевізійна мережа СВ8 профінансувала і провела власний екзит-пол. Ідею екзит-полу запропонував маркетинговий дослідник Джордж Файн, який використовував подібний метод під час опитування глядачів, що виходять з кінотеатрів, щодо їх вражень про переглянуту кінострічку. Дослідницький дизайн був розроблений Уорре-ном Митофським.

До кінця 60-х - початку 70-х років екзит-пол став поширеним методом збору даних від виборців, які щойно проголосували. Регіональне охоплення виборців розширювалося. Під час президентської кампанії 1968 року СВ8 провела екзит-поли вже у 20 штатах. У 1973 році телевізійна мережа NBC провела перший власний екзит-пол та включила його дані у прогноз, який до цього базувався виключно на результатах «швидких підрахунків».

З часом прогнози екзит-полів ставали дедалі швидшими і точнішими, завдяки чому вони набували все більшої популярності і розповсюдження у світі для прогнозування результатів виборів. В дев'яностих роках екзит-пол уперше вжили під час проведення виборів у Японії, Мексиці, Палестині, Росії та Україні.

Проведення і оприлюднення результатів екзит-полів часто супроводжується гучними суспільними і політичними дискусіями. Наприклад, у 1980 році NBC оприлюднила свої дані про переможця президентських виборів (майже на 90 хвилин раніше за телевізійну мережу АВС та на 2 години випередивши СВ8) на три години раніше, ніж закінчилося голосування Західного узбережжя США. Це поставило питання про те, чи призводить передчасне оприлюднення результатів до демотивації виборців і зменшення їхньої явки, що може позначатися на результатах виборів у цілому.

Екзит-поли мають значно більший вплив на віру багатьох людей у демократичну систему, ніж інші типи досліджень. Наприклад, у 2000 та 2004 роках відмінності екзит-полів від результатів виборів у США були головним аргументом тих, хто мав сумнів у результатах виборів. У 1992 році під час загальних виборів у Великобританії, які проходили під час економічного спаду, екзит-поли не змогли вірно передбачити результати виборів щодо складу парламенту.

У 2004 році у Венесуелі проводився референдум щодо подовження перебування Х'юго Чавеса на посаді президента. Референдум проводився за умов соціальної диференціації і політичної недовіри, а результати екзит-полу не збіглися з результатами референдуму і були важливим аргументом під час політичного протистояння.

На президентських виборах у Мексиці у 2006 році, коли офіційний підрахунок зайняв декілька тижнів, а різниця між кандидатами становила менше, ніж піввідсотка, суперечливі результати екзит-полів заповнили вакуум. Екзит-поли були джерелом для непорозумінь і плутанини як у день виборів, так і після цього.

Подібні випадки привернули увагу дослідницького середовища до обговорення методологічних принципів проведення екзит-полів та обмежень у їх застосуванні, що знайшло своє відображення у створених 2006 року Рекомендаціях \УАРОК (Світова асоціація досліджень громадської думки) щодо проведення екзит-полів та виборчих прогнозів.

32.3 Основні методичні риси екзит-полів:

Вибірка

Вибірка для екзит-полу в певних аспектах є більш складною, ніж для звичайного опитування населення. Це відбувається через те, що характеристики генеральної сукупності при звичайних опитуваннях відомі зі статистики, а характеристики генеральної сукупності в екзит-полі не відомі через те, що у виборах беруть участь далеко не всі потенційні виборці, і характеристики тих, хто бере участь, можуть істотно відрізнитися від характеристик усіх потенційних виборців. Крім того, невідомі й розподіли приходу виборців за часом.

Проте, в багатьох країнах є достатньо інформації про виборчі дільниці і є можливість спростити вибірку й зробити її двоступеневою - на першому кроці відібрати виборчі дільниці, на другому - респондентів на кожній дільниці. Дільниці відбираються з рівною ймовірністю (тобто великі дільниці та маленькі дільниці будуть мати однакову ймовірність потрапити у вибірку). Потім на кожній дільниці інтерв'юери відбирають і опитують респондентів з єдиним кроком, наприклад, кожного 20-го, на всіх дільницях незалежно від їхньої величини, тому дільниці «самозважуються», на маленьких дільницях буде опитано менше, ніж на більших дільницях (число опитаних пропорційне величині дільниці). Така вибірка компенсує відсутність інформації про те, скільки виборців візьме участь у виборах і коли вони будуть голосувати, а зменшення числа шаблів робить її більш точною, ніж звичайну вибірку.

Рекомендації WAPOR наголошують, що ймовірнісна вибірка (або суцільний відбір) для проведення інтерв'ю у місцях голосування є єдино прийнятним методом відбору. Квоти не прийнятні для вибірки на виборчих дільницях. Екзит-поли передбачають збирання інформації впродовж усього дня голосування.

В Україні проблеми проведення екзит-полу ускладнюються тим, що Україна не має сформованих традицій проведення виборів. Українська виборча система і виборче законодавство перебуває у постійному русі. В Україні поки що (2010 рік) відсутній єдиний реєстр виборців, хоча у 2005 році країна взяла на себе зобов'язання перед Радою Європи і ОБСЄ щодо його створення. Електоральна статистика, необхідна для побудови вибірки, відсутня взагалі, а частина її засекречується й недоступна для дослідників. Тому в більшості екзит-полів, проведених в Україні, використовувалася випадкова багатоступенева стратифікована вибірка. На першому етапі - випадковий відбір виборчих дільниць, які попередньо групуються в кілька страт, на підставі таких характеристик, як географічний регіон та тип поселення. Оскільки виборчі дільниці, як правило, значно відрізняються за кількістю зареєстрованих виборців, то відбір усередині страт найчастіше відбувається за допомогою РР8, тобто з ймовірністю, пропорційною або кількості зареєстрованих потенційних виборців, або пропорційно кількості виборців, що взяли участь у голосуванні в певний «еталонний» рік. Дані попередніх голосувань використовуються при прогнозуванні явки на виборах. Природно, що реальна явка може непередбаченим чином відрізнитися від тієї, що була зафіксована в році, прийнятому за еталон. Як показує досвід загальнонаціональних виборів в Україні, коливання явки досягають 20%.

Кількість дільниць у загальнонаціональній вибірці для екзит-полів у багатьох країнах зазвичай варіює від 150 до 400, однак в Україні набагато частіше використовується більше дільниць (300- 1500). Для всіх організаторів екзит-полів кількість виборчих дільниць у вибірці є компромісом між вартістю і якістю вибірки, але в Україні велика кількість дільниць і велика кількість опитаних (30000-50000) пов'язана з намаганням підвищити довіру до даних екзит-полу. Серед раціональних пояснень можна назвати одержання даних репрезентативних не тільки на загальнонаціональному, а й на регіональному рівні. Крім того, збільшення числа дільниць, на думку українських соціологів, покликане компенсувати диспропорції між міськими й сільськими дільницями по чисельності й кількості виборців, а також зменшити загрози якості даних через

ненадійність електоральної статистики й можливого зриву проведення екзит-полу через перешкоди з боку представників влади, штабів кандидатів або невідомих осіб. Тут важливо враховувати, що з усіх можливих складових похибки найбільш небезпечні не кількість точок опитування, а 1) вплив інтерв'юера, що виявляється в порушенні правил відбору респондентів, і 2) ви-кривлення, яке привносять виборці, що відмовляються від участі в екзит-полі.

На останньому щаблі вибірки відбувається відбір виборців на дільниці. На практиці найчастіше застосовуються два способи відбору респондентів. Перший спосіб полягає в систематичному (покроковому) відборі виборців на дільниці, наприклад, кожного двадцятого. Цей спосіб має ту перевагу, що кожна дільниця «само-зважується», тобто кількість респондентів, відібраних на кожній дільниці, пропорційна кількості виборців, які прийшли голосувати на цю дільницю. Однак, при цьому необхідно, щоб інтерв'юери суворо дотримувалися кроку відбору, інакше кількість опитаних на кожній дільниці не буде пропорційною розмірам дільниць. Другий спосіб полягає в тому, що інтерв'юерові дають завдання, скільки респондентів він повинен опитати протягом першої, другої, третьої, тощо, години роботи, воно повинне відповідати кількості виборців, які вийшли з дільниць протягом кожної години роботи дільниці. Графік голосування (скільки людей у який час голосувало) розраховують на підставі даних Центральної виборчої комісії (ЦВК) про те, як проходило голосування в попередніх виборах (або в попередньому турі) і даних соціологічних досліджень. Цей метод хоча й виглядає простіше з організаційної точки зору, проте як кожна квотна вибірка, включає небезпеку неконтрольованих зміщень.

Обмеження екзит-полу

Користувачі даних екзит-полу часто не розуміють, що на похибки екзит-полів впливають не тільки похибки вибірки, а й похибки реалізації екзит-полів (поп-5атр1іп8Єггог5). Похибки, не пов'язані з вибіркою (наприклад, відмови респондентів, порушення процедури опитування інтерв'юерами, сильний адміністративний тиск, тощо), становлять більшу загрозу, ніж похибки вибірки, бо їх важно оцінити.

Похибка вибірки, в свою чергу, залежить як від кількості дільниць, так і від кількості опитаних. Як уже зазначалося, загальна похибка вибірки більше залежить від кількості дільниць, на яких проходило опитування, аніж від кількості опитаних. Загальнонаціональний екзит-пол має репрезентувати всю країну, з охопленням у вибірці не менш ніж 95% населення. Якщо ж основа вибірки покриває менш ніж 95% населення, то таке рішення потребує належного обґрунтування. Екзит-поли в Україні, як правило, не проводяться на дільницях закордонного виборчого округу, на спеціальних дільницях (військові виборчі дільниці, в'язниці, деякі лікарні) та серед тих, хто голосує вдома (як правило, ці категорії населення не перевищують 5%).

Однією з найбільших проблем екзит-полу є похибки, які виникають у процесі відбору на дільниці. По перше, інтерв'юер може порушувати крок відбору і опитувати ту людину, яка більш охоче візьме участь у опитуванні, ніж дотримуватися заздалегідь визначеного порядку відбору. Подібні порушення можуть створювати похибки, не враховані дизайном вибірки. По друге, додаткові обмеження, спричинені похибками реалізації, також створюють упущені виборці, тобто такі, думка яких із різних причин не врахована. Це може виникати за ініціативи як інтерв'юерів, так і самих респондентів. Відмова від участі в опитуванні є великою проблемою екзит-полів. В Україні кількість респондентів, що відмовляються від участі в екзит-полі, коливається в межах 19-27%, що значно менше, ніж у США - 40-43% та інших країнах, де звичною стала ситуація, коли в екзит-полі бере участь менше половини відібраних виборців.

Процедура збору даних

Основна специфіка екзит-полів полягає в тому, що протягом одного дня для збору великого обсягу інформації мобілізуються зусилля тисяч людей - соціологів, організаторів, інтерв'юерів, операторів і нарешті, самих респондентів. Всі етапи

дослідження, починаючи зі збору даних і закінчуючи аналізом і презентацією, відбуваються в надзвичайно напружених умовах і коротких часових рамках. Крім того, на відміну від більшості опитувань громадської думки, результати екзит-полу можуть бути швидко валідизовані результатами виборів, тобто через кілька днів після оприлюднення даних з'являються результати виборів і при великих відхиленнях соціологи можуть відразу стати мішенню для критики.

Особливості процедури опитування пов'язані з тим, що це вуличне опитування, тому з одного боку, респондентів легше відмовитися від участі й пройти повз, аз іншого боку, ступінь анонімності такого опитування вище, ніж в інших методах. Організаторам опитування необхідно вирішити ряд питань, пов'язаних із процедурою опитування - час роботи інтерв'юерів протягом дня, кількість інтерв'юерів на дільниці (звичайно 2-4 інтерв'юери), проблеми двох дільниць на одній території, поведінка інтерв'юерів при декількох виходах, способи передачі інформації, безпека роботи інтерв'юерів та ін.

Доцільно передбачити роботу на виборчій дільниці принаймні двох інтерв'юерів, один з них буде відраховувати респондентів (із заданим дослідником кроком), а інший проводити інтерв'ю або спостерігати самостійне заповнення анкети.

Слід зазначити, що при реалізації процедур екзит-полу організатори зіштовхуються з проблемами поганого транспортного сполучення (у деякі села автобус ходить, наприклад, раз у добу). Крім того, всі інтерв'юери в Україні не мають власних автомобілів, тому такі схеми опитування, як, скажімо, шведські екзит-поли Валу (Valu)*, коли один інтерв'юер об'їжджає кілька дільниць, практично нездійсненні.

Метод збору даних та інструментарій

Проблема нещирих відповідей і відмови від участі в опитуванні є одним із впливових факторів, які можуть зменшити надійність даних екзит-полу. Якщо респондент буде впевнений, що йому гарантована повна анонімність, він із більшою відвертістю відповість на запропоновані питання. Це обумовлює використання методики таємного голосування для збору даних під час екзит-полів.

Методика таємного голосування використовується під час проведення екзит-полів з початку 90-х років**, хоча перші експерименти з використання в електоральних опитуваннях почалися ще в 40-х роках. Суть методики полягає в тому, що під час проведення опитування замість того, щоб інтерв'юер прямо запитував «Скажіть, за кого з кандидатів Ви проголосували?», респондентів пропонується самому позначити відповідь на це питання на спеціальному бланку із прізвищами кандидатів і кинути бланк у запечатану картонну коробку, де вже лежать бланки з відповідями інших виборців.

Як свідчать результати багатьох методологічних експериментів, використання методики таємного голосування під час екзит-полів дозволяє одержати дані, які більш близькі до офіційних результатів, ніж особисті інтерв'ю*.

Причин таких розбіжностей може бути кілька:

- По-перше, якщо люди вважають, що їхню думку поділяє меншість соціального оточення, то вони ухиляються від її публічного висловлення, щоб не виявитися в соціальній ізоляції.

- По-друге, деякі потенційні респонденти можуть не вірити в анонімність опитування й побоюються висловлювати свої електоральні симпатії, щоб не натрапити на певні санкції.

- По-третє, може існувати вплив інтерв'юера на респондента. Тобто інтерв'юер у силу своїх соціально демографічних характеристик і зовнішнього вигляду може не викликати в респондента бажання обговорювати з ним свій електоральний вибір.

Проте, у професійному середовищі українських дослідників використання таємного анкетування під час екзит-полів не має одностайної підтримки. Прихильники особистого інтерв'ю вважають, що використання анкети, що заповнюється респондентом самостійно, зменшує участь у екзит-полі людей літнього віку, у яких нижче рівень освіти і слабкий зір.

Світовий досвід показує, що опитувальники під час проведення екзит-полів можуть бути досить об'ємними й містити 10- 20 питань. Однак через напружену політичну ситуацію або велику кількість суб'єктів виборчого процесу (в парламентських виборах 2006 року в Україні брало участь 45 партій та блоків, довжина виборчого бюлетеню була 78 см) опитування в Україні, як правило, обмежуються тільки найосновнішими питаннями: за кого проголосували, стать, вікова група, освіта, час ухвалення рішення за кого голосувати та ін.

Важливо зазначити, що, виходячи зі звичайної в Україні дослідницької практики, опитувальні аркуші зазвичай готуються як українською, так і російською мовами. Респондент сам обирає мову, якою йому зручніше відповідати.

Передача даних, зважування і аналіз

В день виборів передача даних екзит-полу до інформаційного центру здійснюється інтерв'юерами у відповідності зі заздалегідь встановленим розкладом (зазвичай кожні 3-4 години) за допомогою стаціонарного або мобільного телефона, факсу, електронної пошти або іншими доступними каналами зв'язку. Дані можуть передаватися у вигляді окремих анкет або в агрегованому на рівні дільниці вигляді. Рідко передаються відповіді на всі питання, як правило, мова йде тільки про електоральний вибір. Іноді для передачі даних резервуються безкоштовні телефонні номери.

Після завершення голосування паперові анкети передаються в центральний офіс автобусами й поїздами, і вже там проходить їх детальна обробка. Через це зазвичай оприлюднення результатів відбувається в три етапи - відразу після закриття дільниць оголошують попередні дані; через кілька годин надходять дані, отримані в останні години голосування, й оприлюднюється уточнений прогноз; а через декілька днів після голосування відбувається оприлюднення остаточних даних екзит-полу й порівняння їх із результатами виборів, які на той час уже відомі.

Процедура введення і обробки інформації не має особливої специфіки, окрім того, що все має бути зроблено швидко і точно. Можна також використовувати стандартне програмне забезпечення.

Перед побудовою прогнозу дані екзит-полу зазвичай зважують-ся, при цьому можуть використовуватися наступні ваги:

- Базові ваги - ваги, що приписуються кожній одиниці відбору і зворотно пропорційні ймовірності відбору цієї одиниці.

- Ваги компенсації невідповідей, які можуть компенсувати відхилення, створені різною участю в опитуванні соціально-демографічних, регіональних та поселенських груп виборців. Наприклад, при закінченні опитування у сільській місцевості за декілька годин до закриття дільниць використовуються ваги, що компенсують кількість «недоопитаних» респондентів.

- Різноманітні технічні ваги, які обумовлюються особливостями процедури проведення екзит-полу тією чи іншою дослідницькою агенцією.

Процедура аналізу даних залежить від уподобань дослідника. Вона може бути досить простою, коли аналітик робить стандартні статистичні тести, порівнює результати з даними попередніх виборів та передвиборчих опитувань, а може використовувати розроблені заздалегідь статистичні моделі. У будь-якому разі аналітики розглядають інформацію, наявну в день виборів: таку, як дані щодо явки, звіти польової команди про перешкоди і відхилення від процедури опитування та іншу інформацію, що може сприяти уточненню прогнозу результатів виборів.

32.4 Досвід проведення екзит-полів в Україні

В Україні традицію проводити екзит-поли започаткував Фонд «Демократичні ініціативи» під керівництвом Ілька Кучеріва. Перший екзит-пол, який пізніше отримав назву «Національний екзит-пол», було проведено на парламентських виборах 29 березня

1998 року. Розробку методики опитування було здійснено у співпраці Фонду «Демократичні ініціативи» з фірмою OEU-Apollis (Вашингтон). Польову роботу виконала фірма «Соціс». Було опитано 10 000 виборців на 400 дільницях. Результати екзит-полу виявилися близькими до результатів виборів (максимальна похибка склала 4%) і дали змогу назвати заздалегідь вісім партій і блоків, які подолали чотиривідсотковий бар'єр і ввійшли до парламенту.

У 1999 и 2002 роках екзит-поли проводилися тільки консорціумом, створеним Фондом «Демократичні ініціативи» у складі Київського міжнародного інституту соціології, компанії «Соціс» та Центру «Соціальний моніторинг». У цей період відбувалося удосконалення методології дослідження, і точність результатів зростає. Так, на парламентських виборах 2002 року максимальна похибка екзит-полу складала 1,4%.

У 2004 році екзит-пол уже сприймався як важливий елемент контролю за чесністю виборів, і довіра до результатів була високою. Особливість ситуації з екзит-полами у 2004 році полягала у наступному:

- З'явилися екзит-поли, альтернативні до «Національного екзит-полу». У кожному турі виборів було проведено по 3 екзит-поли, тобто усього протягом 2004 року було проведено 9 екзит-полів. Відтоді кількість екзит-полів, які одночасно проводяться під час виборів, тільки зростала: під час парламентських виборів 2006 року було проведено 4 екзит-поли, на позачергових парламентських виборах 2007 - 5 екзит-полів, а на президентських виборах 2010 року у кожному турі було проведено вже по 6 екзит-полів. Вперше організатори двох екзит-полів визнали їх такими, що не відбулися через методичні проблеми.

- Дані екзит-полів суттєво розрізнялися між собою, а деякі з них показали великі розбіжності з результатами виборів.

- Результати Національного екзит-полу мали великий суспільний резонанс (вони були одним з факторів, що призвели до помаранчевої революції і використовувалися у судовому процесі, який кінцем кінцем привів до скасування результатів 2-го туру виборів).

- Зауважимо, що «Національний екзит-пол» змінив свій склад, з 2-го туру виборів 2004 року і в усіх наступних екзит-полах до його складу входили Фонд «Демократичні ініціативи», Київський міжнародний інститут соціології та Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова.

- Розбіжності даних екзит-полів викликали кризу у професійному соціологічному середовищі, призвели до припинення діяльності Соціологічної асоціації України, що відновилася лише через 2 роки. Починаючи з 2004 року, екзит-поли почали розглядатися як елемент виборчих технологій. Різниця в методології екзит-полів (зокрема, процедура зважування та використання таємного анкетування замість особистого інтерв'ю) стала предметом дискусій широких суспільних верств і стимулювала соціологів до удосконалення методології екзит-полів.

Під час парламентських виборів 2006 і 2007 результати екзит-полів збігалися і між собою, і з результатами виборів. Наприклад, максимальна похибка «Національного екзит-полу» у 2006 році була 1,7%, а у 2007 році - 0,7%. Суспільна довіра до даних екзит-полів зростає.

Президентські вибори 2010 року були дуже конкурентними і супроводжувалися проведенням значної кількості екзит-полів - по 6 у кожному турі виборів. Усі екзит-поли, що були проведені у першому турі виборів, вірно передбачили ієрархію рейтингів основних кандидатів і визначили двох лідерів, які продовжили виборчі перегони. Максимальну відмінність від офіційних результатів виборів (у 3,5%) показав «Національний екзит-пол», організатори якого пояснили це нестачею фінансування, що призвело до зменшення кількості дільниць і не дозволило врахувати погані погодні умови в день виборів. У другому турі виборів результати екзит-полів збігалися і між собою, і з

результатами виборів (а результати Національного екзит-полу були найточнішими і відрізнялися від результатів виборів на 0,6%). Такий збіг сприяв легітимізації результатів виборів у суспільстві.

32.5 Додаток. Рекомендації міжнародних професійних організацій щодо оприлюднення даних екзит-полу

Рекомендації Світової асоціації досліджень громадської думки (WAPOR) щодо проведення екзит-полів та оприлюднення виборчих прогнозів радять повідомляти якомога більше методичних подробиць дослідження. До найбільш важливих методичних деталей, які мають супроводжувати оприлюднення даних екзит-полу, можна віднести наступні:

1. Спонсор екзит-полу.
2. Назва соціологічної компанії або основного дослідника; попередній досвід (якщо такий є) проведення екзит-полів; чи має збирач даних якісь бізнесові або особисті зв'язки із політичними партіями, кандидатами, політичними організаціями та урядовими установами.
3. Назва організації, відповідальної за аналіз та проектування (якщо це різні організації).
4. Кількість інтерв'ю.
5. Кількість точок опитування.
6. Схема вибірки.
7. Географічне поширення і охоплення.
8. Яким чином відбиратимуться точки опитування.

Інтерпретація результатів та порівняння даних різних екзит-полів будуть більш надійними, якщо дослідники будуть вказувати також відповіді на наступні запитання:

- Де саме братимуться інтерв'ю: на виборчих ділянках, вдома у виборців, телефоном, тощо.
- Будь-які юридичні обмеження на процес збирання даних, що здатні вплинути на точність опитування (наприклад, мінімальна відстань опитувальників від виборчих ділянок).
- Часовий термін опитування.
- Ким є інтерв'юери - штатними працівниками чи найманими особами.
- Яким чином гарантована анонімність респондента (паперові анкети, тощо).
- Схема інтерв'ювання або опитування, а також інструкції.
- Які з результатів базуються на частині вибірки, а не на усій вибірці.
- Опис точності результатів, включно з оцінкою похибки вибіркового дослідження.
- Моніторинг та валідація процедур (якщо такі є).
- Процедури зважування.
- Рівні досяжності (використовуючи одне з визначень у виданні AAPOR/WAPOR «Standard Definitions: Final Dispositions of Case Codes and Outcome Rates for Surveys») та відсоток «невідповідей» на кожне питання про голосування.
- Будь-яке відоме зміщення внаслідок відсутності відповідей.
- Загальний опис того, як робитимуться прогнози і види використаних змінних, а також, чи будуть застосовані якісь корегування відносно неотриманих відповідей.
- Значний дизайн-ефект.

Будь-які публічні посилання на результати екзит-полу мають робитися з урахуванням цих принципів та вимог.